

Лідія Сафонік, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів)

СЕНС ЖИТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛЮДИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ ЯК МНОЖИНА БУТТЄВИХ СМИСЛІВ

Ключові слова, сенс життя, смисли буття, метафізика, онтологія, цінність, вибір, деконструкція.

Сенс життя виступає засадничим питанням філософії на протязі всього періоду її розвитку. С. Франк наголошує на тому, що ці «прокляті питання» «про сенс життя хвилює і мучить у глибині душі кожную людину». [12, с. 125]. Мислитель підкреслює: «Людина може тимчасово, і навіть на дуже довгий час, цілком забути про нього, зануритися з головою чи то в буденні інтереси сьогодення, в матеріальні турботи про збереження життя, про багатство, поживу й земні успіхи, чи то в будь-які надособисті пристрасті й «справи» – у політику, боротьбу партій тощо, - та життя вже так влаштоване, що цілком і назавжди відмахнутися від нього не може навіть найтупіша, заплила жиром чи духовно сонна людина: неминучий факт наближення смерті і неunikних її супутників – старіння і хвороб, факт відмирання, скороминущого зникнення, занурення у незворотне минуле всього нашого життя з усією ілюзорною значимістю його інтересів – цей факт є для кожної людини грізним і неunikним нагадуванням про невирішене, відкладене набік питання про сенс життя». [12, с. 125-126] С. Франк, нагадує нам, що «це питання – не “теоретичне” питання, не предмет вільної розумової гри; це питання є питання самого життя, воно тим страшніше – і власне кажучи, ще набагато страшніше, ніж за тяжкої нужди питання про шматок хліба для втамування голоду». [12, с. 126]

Розгляд питання сенсу життя описується за допомогою з'ясування значення та вагомості таких понять та ідей, як «свобода», «вибір», «страх» та «відчай» (С. К'єркегор), «буття-для-себе», «буття-у-собі», «буття-для-іншого» (Ж.П.Сартр), «Я-Ти» (М.Бубер), «людина для себе», «якість себе» (Е. Фромм), «необхідність себе», «збирання себе» (М. Мамардашвілі, Е Ілленков, В Іванов та інші), «буття в культурі» (В. Біблер, Є. Бистрицький, В. Табачковський, В. Шинкарук), «воля до культури» та етика творчості та свободи (М. Бердяєв, С.

Франк, І. Бичко, П. Гайдено), «відповідальне серце» (мислителі українського «розстріляного відродження»), етико-духовна й соціальна комунікація (К.-О. Апель, Е. Левінас, Й. Гессен, Ю. Габермас), етичний та ноосферний космогенез (Тейяр де Шарден, А. Швейцер, В. Вернадський, Г. Йонас). Безпосередньо до питання сенсу життя звертаються М. Бердяєв, Х. Гессен, Л. Коган, І. Трубецкой, С. Франк, С. Франкл, Л. Сафонік та інші.

Метою написання статті є аналіз питання сенсу життя людини ХХ століття, опираючись на філософську позицію мислителів цієї доби.

Насамперед зазначимо те, що в літературі не завжди має місце чітке розрізнення сенсу життя та смислів буття. Розрізнення сенсу та смислу ускладнюється внаслідок латентних спорідненостей. На нашу думку сенс життя важко описати та вхопити в дефініції, можна лише констатувати устремління людини до певної мети та стверджувати потребу «осенсовування» власного життя.

В. Подорога зазначає, що сенс життя важко локалізувати в «речі», «сумі значень», він неначе нависає лінією обрїю над людським життям і, як обрїй, постійно вислизає від нас, коли ми хочемо його досягнути. Можна стверджувати, що властивість вислизати, у чому сенс знаходить своє тимчасове вираження, - онтологічна його властивість. Іншими словами сенс – це постійне самовислизання, його неможливо формалізувати, дати дефініцію, вхопити в реченні, хоча мають місце спроби визначення сенсу життя. [6, С. 25-26]

Правда. в літературі існують спроби дати визначення сенсу життя. Наприклад А. Яковенко сенс життя визначає наступним чином: « смисл життя – це насамперед активний та усвідомлений складник мотивів реалізації цінностей». [1, 5]

На нашу думку таке визначення допускає деяку помилку, оскільки онтологічні смисли не мають безпосереднього відношення до цінності. Спробуємо пояснити у чому полягає помилка. Сенс життя є серцевиною метафізичної думки, яка не виключає емоційної складової формування людиною сенсу життя. Насамперед віра та надія виступають підґрунтям утвердження метафізичного сенсу життя. Людина вірить у те, що Бог дарує людині ціль та мету життя, віру та надію в те, що життя не позбавлене сенсу.

Метафізична думка захищала людину від страхів перед смертю та забуттям, самотністю та розчаруванням, невідомим та раптовим, даруючи ідею Єдиного як Божественного начала, яке вселяло віру та дарувало надію. Метафізика постулює думку, що трансцендентне начало є умовою сенсу усього існуючого. У класичній філософській традиції єдине як витвір метафізичного мислення є найвищою цінністю та запорукою сенсу життя людини у світі, яке стоїть на сторожі проникнення тотальності ніщогості у світ. Бог виступав творцем вартостей, Бог як вартість вартостей. У сучасному світі його місце займає людина, яка вільна у витворенні буттєвих смислів. Смисли буття наділені онтологічною свободою. На нашу думку в реальному житті людина насамперед послуговується буттєвими смислами. Буттєві смисли більшою мірою мають відношення до вибору, а не до цінностей. Смисли буття не настільки пов'язані з ціннісним виміром, оскільки деструктивні діяння також можуть виступати буттєвими смислами. Буттєві смисли є толерантними, відмінними та множинними. Таким чином людина з одного боку виявляється знекоріненою, оскільки немає надійного джерела цінностей, а з іншого - здобуває свободу у витворенні смислів свого буття. Завдяки Ф. Ніцше проблема сенсу життя нерозривно пов'язана з ідеєю цінності. Ф. Ніцше визначає сенс життя, виходячи з поняття цінності, мети, цілі. Цінність виступає осердям сенсу життя людини. М. Гайдеггер показує, що «... ідея цінності прийшла в метафізику нещодавно і рішуче завдяки Ніцше, до того так, що метафізика тим самим рішучим чином повернулася до свого прикінцевого існування». [10, 96] Філософ, інтерпретуючи думку Ф. Ніцше про те, що суще немає ніякої цінності вважає, що це не вказує на зневажливе відношення його судження про світ, а лише те, що він розуміє, що суще не має ніякого відношення до цінності. «Суще в цілому, - наголошує М. Гайдеггер, - безцінне, а це означає, що воно стоїть поза межами будь-якої оцінки, тому що вона зробила би ціле і безумовне залежне від частин і умов, які лише завдяки цілому, є їх суть.» [10, 101] Філософська думка Ф. Ніцше – це утвердження цінностей, а там де говорить етика, метафізика мовчить. М. Гайдеггер більше того заявляє: «Думка, яка запитує про істину буття і до всього того визначає сутнісне місцеперебування

людини, виходячи з його буття і зосереджуючись на ньому, не є ні етика, ні онтологія». [11, 217] У той же час Е. Сьоран наголошує, що «цінності не накопичуються». Мислитель у категоричній формі наголошує на тому, що «покоління може принести нове лише після того, як розтопче все те унікальне, що мало попереднє покоління». [8, 67]

З філософською думкою Ф. Ніцше у світ приходить переконання, що виходячи з множинності смислів ми завжди маємо ті вірування, почуття, думки, яких заслуговуємо з огляду на наш спосіб буття чи стиль життя. Чому саме так? Питання полягає в тому, що, на думку Ф. Ніцше, вартості народжуються з оцінки, з яких вони постають, а оцінка у наш час виступає лише розрізнявальним елементом вартостей, таким чином «... шляхетність і ницість, гідність і підлість є не вартостями, а розрізнявальними елементами, з яких і струмує вартість самих вартостей». [2, 8] Таким чином змога оцінювати щось має існувати до витворення критичної та смислотворящої діяльності. Саме тому Ж. Делез підкреслює: «Оцінки щодо свого елемента не є вартостями, а способами буття, модусами екзистенції тих, хто судить і оцінює, й оцінки слугують їм якраз принципами для вартостей, щодо яких висловлюються судження. [2, 8] Сучасна людина оцінює події, вчинки, думки, виходячи з особливостей власного способу буття, а отже правильно наголошує Ж.-П. Сартр, що ми відповідальні за своє буття. Деградоване буття здатне продукувати лише деградовані оцінки, які є самі суть їх буття та нести у світ деструктивні смисли.

Не можна сказати, що попередники Ф. Ніцше у філософ, не вели мову про цінність і філософія була позбавлена аксіологічного аспекту. Справа в тому, що філософія вартості у сполучені з плюральними смислами, «... як він [Ніцше] Л. С.] її засновує та бачить, є справжньою реалізацією критики, єдиним способом здійснення цілісної критики чи пак такою собі філософією-«молотобилом». [2, 7] Ф. Ніцше критикує кантіанське, шопенгауерівське та утилітаристичне розуміння цінностей, оскільки «... філософія потопає в розмито-невизначеній стихії вартісного самого по собі чи вартісного для всіх». [2, 8] На місце кантівського принципу універсалізму та утилітаристського принципу схожості,

завдяки Ф. Ніцше приходять чуття розрізнявального елемента вартостей як генеалогія, яка виступає антиподом абсолютному та відносному або ужитковому характеру вартостей та не просто інтерпретує щось, але і оцінює.

Таким чином виходячи зі способу світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння людина здатна інтерпретувати та оцінювати. Відповідальність за особливість інтерпретації та оцінки лежить на самій людині, адже вона виступає творцем смислів свого буття, які є множинними та виступають підґрунтям сенсу життя. Можна прийти до висновку, що множина смислів буття не заперечують існування єдності як сенсу життя, адже єдине завдяки множинному лише утверджується. Кореляція множинного та єдиного, де множинне є вільним від тотальності єдиного, дають можливість онтологічної свободи, вільної гри. Затиснута в лещата необхідності, причинності та доцільності, свобода волі не має змоги проявити себе, оскільки за кожним її діянням неминує приходити відчуття гріху та спокути.

Для того щоб звільнити смисли від домінантності метафізичного сенсу Ф. Ніцше закликає нас розтрошити всесвіт, відвчитися від поваги до всесвіту. Вольове зусилля, дух плюралізму та здатність до метаморфоз сприяють цьому процесу. Ф. Ніцше наголошує на тому, що смисли є надзвичайно текучими та змінними. [Див.: 5, 456] Це вказує на те, що смисли здатні змінюватися і в залежності від життєвої ситуації виступити оновленим підґрунтям сенсу життя.

Ф. Ніцше намагається знайти новий ідеал, нову інтерпретацію та інший спосіб мислення. Вільний розум прагне, звільнити буттєві смисли, які не мали змоги себе проявити із-за тотальності та домінантності єдиного, давши дорогу радості буття і свободі. Сучасний дослідник не змушений відтворювати усі позитивні змісти метафізичної думки, а навпаки прагне з допомогою інтерпретації надавати нові символи та знаки реальності, наповнюючи їх інноваційним змістом. Отже можемо констатувати, що деконструкція метафізики, свідчить про деконструкцію метафізичного сенсу життя та вивільнення буттєвих смислів.

Ж. Лакан наголошує на тому, що людина ХХ сторіччя є невизначеною, а отже немає потреби у констатації єдиного сенсу життя, оскільки її задовільняє поле буттєвих смислів, які виступають генератором її життєвих принципів. На думку французького мислителя, «Я» може бути репрезентованим лише через Іншого, що «Я» не є стабільним [Див.: 4, 84-85], отже Інший сприяє самоідентифікації «Я» і має великий вплив на формування смислів буття людини.

Зрозумілим є те, чому Ж. Дерріда виступає з критикою логоцентричного спрямування філософії, а саме задля утвердження свободи онтологічних смислів. У логоцентричному спрямуванні філософії, де буття описується в термінах тотожної собі і самодостатньої повноти, домінує самовладання над спонтанним виявом емоцій, компетентність та правильність над доречністю, загальні інтереси над індивідуальними потребами, і саме таке орієнтація, на думку Ж. Дерріда, «спустошує його (логос Л. С.) з середини». Саме тому Ж. Дерріда вводить в філософію термін «errance» (блукання), - *destinerrance* («блукання без мети»). Спустошеність філософ описує різними термінами: письмо, відбиток, околиці (периферії), слід, розрізнення, метафора тощо. Ж. Дерріда звертає нашу увагу на такі феномени як повторюваність, розрізнення, відмінність, слід. Мислитель стурбований тим, що метафізична думка намагалася привласнити інакшість Іншого, вирішуючи за нього зокрема проблему сенсу життя. Щоб якимось чином показати можливість онтологічної свободи людини у виборі смислів буття, Ж. Дерріда застосовує такі концепти, як: археписьмо, археслід, фармакон, гімен, додаток, парергон тощо. [3]

Філософія Ж. Дерріда – це постулювання онтологічної свободи у виборі смислів буття. З точки зору Р. Рорті, Дерріда - не-філософ, або, скоріше, пост-філософ, тому, що він дистанціюється від будь-якої методології і приймає рішення діяти *privat jokes*. Саме тому, що зіткнувшись з тим, що *Ratio* викриває свою авторитарну природу, вдаючись до засобів самого ж розуму, «Дерріда залишає академічне теоретизування заради вільної гри думки» [7, 165]. Як бачимо філософська візія Ж. Деррида допускає блукання людини у світі, яка не замислюється над проблемою сенсу життя, людини, яка існує в царині смислів,

які можуть змінюватися, повторюватися, трансформуватися. Життя без сенсу – це один з прикладів людини нашої доби, але вона має змогу наповнювати своє та суспільне буття смислами. Вартує зазначити, що сучасне європейське суспільство, яке надає перевагу буттєвим смислам, пропонує особистості більший простір, свободу самореалізації, ніж відверто репресивні традиційні суспільства, та оперує набагато більш гуманними формами взаємодії в системі «індивід-спільнота».

Як бачимо сучасна філософія декларує культуру багатозначності. На думку представників радикального контекстуалізму Ж.-Ф. Ліотара та Р. Рорті «розум не може виступати мірилом орієнтації людини у світі». [7, 266] На їх думку немає відмінності між знаннями та поглядами, сенсом та смислами. Сприйняття світу, витворення смислів буття залежить від нашої мови, наших традицій, освіченості, включення у соціальний простір, нашого способу життя, громадянської позиції тощо. Більше того, Р. Рорті зазначає, що ми маємо перевіряти усі чужі погляди нашим власним масштабом. Отже сучасній європейській людині не може бути прищеплений сенс життя, оскільки він може бути чужим проектом, вона завжди має перевіряти його своїм власним масштабом та витворювати власні буттєві смисли.

Сучасна людина живе у надзвичайно динамічний час, і вона не має змоги осмислити швидкий плин соціального та індивідуального часу і саме тому потребує інноваційних смислів, які допоможуть збагатити її власне смислове поле. Людина сьогодні навчилася відкладати чи відтермінувати життя або більшою мірою жити он-лайн. Незважаючи на великі потоки інформації та більш ширші можливості теперішня людина більше невпевнена, емоційно віддалена, ніж її попередники, хоча може видатися навпаки. Нам видається неправильним вимагати від такого типу людини обов'язкового формування ідеї сенсу власного життя. Людина щоденно може заповнювати життя смислами, яких є багато і вони є толерантними, відмінними, багатогранними і самодостатніми. Усвідомлення відсутності або втрати чи неможливості витворення, в силу різних причин, сенсу життя, може спонукати сучасну

людину до акту самогубства, оскільки людина не завжди здатна сформувати свою змістовну життєву історію, серцевиною якої є сенс життя.

Проблема в тому, що зосередженість людини на необхідності формування сенсу життя може привести до значних екзистенційних фрустрацій. А. Яковенко правильно зазначає, що «неможливість конструктивної реалізації соціально відповідальних смислів життя в умовах, що на зовнішньому рівні вибудовують примарні можливості, формують цілу низку соціально кризових наслідків локального та глобального порядків». [1, 18] Неможливість конструктивної реалізації соціально відповідальних смислів буття або їх завершення в сучасних умовах, формують цілу низку соціально кризових наслідків локального та глобального порядків.

Проблематичність формування сенсу життя у тому, що людина може декларувати його як єдиний соціальний життєвий проект, який здатен у певний період життя завершитися: кар'єрний успіху, влада, кохання, діти тощо. Буттєві смисли здатні заповнювати життєвий простір людини на протязі всього життя. Саме тому вартує доносити смислову настанову, що життя насичене барвами у будь-який період життя і сенс життя у тому, щоб збагачувати його буттєвими смислами щоденно, а саме навчитися жити, за словами М. Гайдеггера «тут-і-тепер», таким чином смисли буття здатні виступити підґрунтям сенсу життя.

Сучасні гуманітарні науки покликані екстраполювати у світ гуманітарні інновації заради збереження гармонії людського життя, заради єдності людини, суспільства та природи. Життєвий шлях сучасної людини і суспільства потребують інноваційних рішень, які можуть бути вироблені гуманітарними науками. Гуманітарним інноваціям в соціально-політичній, економічній, науково-технічній сферах життя суспільства належить смислопороджуюча роль. Таким чином дефіцит гуманістичних смислів у сучасному житті, які здатні служити орієнтиром людині у світі, спонукає до міждисциплінарного та трансдисциплінарного гуманітарного та наукового пізнання та розроблення комплексних проектів суспільного життя, про що свідчить наша конференція. Вартує доносити до сучасної людини думку про те, що життя потребує змістовного наповнення на протязі усього життя.

Література:

1. Яковенко А. В. Сенси життя як соціальна проблема в суспільстві, що глобалізується : автореферат на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук, спеціальність 22.00.01 / Андрій В'ячеславович Яковенко ; Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України ; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна. – Харків : [б.в]. 2012. – 43 с.
2. Делез, Жіль. Ніцше і філософія. / Жіль Делез / Науковий редактор українського видання Олег Фешовець, переклала з французької Оксана Маліновська. – Львів: Астролябія, 2010. – 348 с.
3. Деррида Ж. Письмо и различие / [пер. с франц. Д. Ю. Кралечкин]. – М.: Академический проект, 2000. – 495 с.
4. Лакан Ж. Психоз и Другой // Метафизические исследования. Статус иного. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского филос. Общества; Алетейя, 2000. – Вып 14. – С. 201-217.
5. Ницше Ф. К генеалогии морали. Полемическое сочинение / Сочинения в 2-х т. Т. 2 / Пер. с нем К. А. Свасьяна. ; Сост. ред. и авт.. примеч. К. А. Свасьян. – М. : Мысль, 1990. – С. 407 - 524.
6. Подорога В. Выражение и смысл [Текст] : ландшафтные миры философии : Серен Кьркегор, Фридрих Ницше, Мартин Гайдеггер, Марсель Пруст, Франц Кафка / В.Подорога. – М. : Ad Marginem, 1995. – 428 с.- (Философия по краям).
7. Рорти Р. Случайность. Ирония. Солидарность / [пер. с англ. И. В. Хестанова, Р. З. Хестанов]. – М.: Русское феноменологическое общество, 1996. – 282 с.
8. Сьоран (Еміль Чоран). Допінг духу: есеї / Сьоран (Еміль Чоран). – К.: Грані-Т, 2011, - 184 с. (Серія «De profundis»)
9. Франк С. Сенси життя / І.В.Жеребило. Проблема сенсу в житті української середньовічної філософії; Національний банк України, Львівський банківський інститут. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. - С.121-223.
10. Хайдеггер М. Время и бытие. // Мартин Хайдеггер. Время и бытие. Статьи и выступления. Пер. с нем. – Республика, 1993. – С. 391-407. – (Мыслители XX века).

11. Хайдеггер М. Европейский нигилизм. // Мартин Хайдеггер. Время и бытие. Статьи и выступления. Пер. с нем. – Республика, 1993. – С. 63-177. – (Мыслители XX века).